

U J K Ö N Y V E K

Gyulai Dolgozatok. Szerkeszti Implom József. 1—4. szám.

A gyulai városi múzeum kiadványaként a „Gyulai Dolgozatok”-nak négy száma jelent meg eddig. A szerkesztő a tiszteletreméltó mult utmutatásait követte és követi, amikor folytatja az 1874-ben megindult, de tizenhét kötet megjelenése után 1893-ban megszűnt „A Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat Évkönyve”-inek tradícióit. E kényszerű, s az alapítók szándékától távol álló szünetelés okait fejti fel éppen, a nagy elődök nyomába lépő szerkesztő az 1. számban, ahol az előbb Békés vármegye, utóbb elsősorban csak Gyula város támogatását élvező múzeum és könyvtár történetét írja meg.

Implom József: A gyulai múzeum és könyvtár hetven éve. (1863—1938). Gyulai Dolgozatok, 1. Gyula, 1940. 67 lap, 14 szövegközi ábra.

Egy intézmény életében hetven esztendő nem nagy idő, de igen tanulságos lehet, ha történetét olyan mindenre kiterjedő pontossággal állították össze, mint azt a szerző tette a gyulai múzeum és könyvtár történetében. Valamivel szerencsésebb a sorsa, mint sok más hasonló rendeltetésű gyűjteményé, amelyeket a mult század második felében hívott életre az ezidőtájt megnyilvánult igen eleven régészeti érdeklődés.

A gyulai múzeum és könyvtár élete összeforrott a Békésvármegyei Régészeti és Művelődéstörténeti Társulat sorsával, hiszen a gondos alapítók, id. Mogyoróssy János gazdatiszt és Göndöcs Benedek gyulai apátplébános e társulattal éppen a múzeum és könyvtár sorsával rokonszenvező, ezeknek érdekeit szívükön viselő magánosok és közületek erejét

szerették volna egybefogni. Ők, valamint később Domonkos János tanító segítették át a gyulai múzeumot és könyvtárat a szegénység és meg nem értés hosszú és nehéz idején. Az ő érdemük, hogy a gyulai múzeumnak ma igen értékes régészeti, várostörténeti és néprajzi anyagot tartalmazó, jól rendezett gyűjteménye, továbbá tizenegy ezer kötetes, általános igényeket kielégítő könyvtára van.

Különös érdeklődésre tarthat számot a gyulai múzeum elsősorban azért, mert, mivel nem tud eleget tenni a közgyűjtemények elé szabott törvényes (főként személyi) követelményeknek, a fellettes hatóságok részéről anyagi támogatásban nem részesül, de az erkölcsi támogatásban is igen ritkán van része. A környező területen hasonló a sorsa a kiskunfélegyházi, szentesi, hódmezővásárhelyi és makói múzeumoknak. Ennek a helyzetnek visszásságát akkor érthetjük meg igazán, ha meggondoljuk, hogy az itt nagyjából körülhatárolt terület a szegedi városi múzeum gyűjtőterületéhez tartozik. Hivatalosan ez a közgyűjteményünk lenne hivatva ezen az óriási területen a múzeumokra tartozó minden munkát elvégezni, tehát a leletek megmentését, néprajzi anyag felgyűjtését, ásatásokat, leletkataszter felfektetését, a terület anyagának tudományos feldolgozását, kiállítását, stb. Nyilvánvaló, hogy a ma rendelkezésre álló személyzettel és anyagi eszközökkel kötelességének a legjobb szándék mellett sem tehet eleget. Jóval kisebb területnek a szervezése is nagyobb személyzetet és anyagi erőt követel, mint amennyi általában közgyűjteményeink rendelkezésére áll. Különösen olyan területeken, amelyeknek leletekben való gaz-

dagsága csak a megszervezés és a leletkataszter felállítása után tűnik ki.

Egy-egy jól rendezett és jól vezetett kisebb vidéki gyűjtemény is igen értékes része lehet a magyar múzeumi életnek, ha nem magukra hagyatva, a fenntartó testületnek leggyakrabban csekély összegű adományára támaszkodva végeznék munkájukat. Ki kell jelölni e kisebb múzeumok feladatát és e feladatok elvégzését nemcsak erkölcsi, de anyagi támogatással is biztosítani kell. Végezniök kell a közgyűjtemények feladatának egy részét, még pedig azt, amelyet saját környezetükben ők végezhetnek el legyorsabban és legeredményesebben. Ide tartoznak a közvetlen környékről történő leletbejelentések ellenőrzése, leletek megmentése, ásatás előkészítése, a közvetlen környék leletkatasztere, helytörténeti anyag felgyűjtése, stb. . .

Ebben a vonatkozásban mintaszerű az, amit a gyulai múzeumban az elődök munkáját folytatva és kiegészítve Implom József, a múzeum és könyvtár mai vezetője végzett. Ha közgyűjteményeink területén ilyenformán rendezett kisebb múzeumok végeznék a rájuk eső munkát, talán elérnék azt, hogy semmi, a nemzeti élet tudatosítása szempontjából fontos érték, legyen az régészeti, vagy néprajzi, nem megy örökre veszendőbe.

Banner János, Régészeti kutatások Békésmegyében. Gyulai Dolgozatok, 2. Gyula, 1940. 28 l.

Nem lenne teljes a békésvármegyei régészeti törekvésekről alkotott képünk, ha Banner János e dolgozatát nem tanulmányoznánk. A régészet iránti érdeklődésnek megkapó erővel jelentkező bizonyítékai kerülnek

elénk, s ezek érthetővé teszik számunkra azt is, hogy miért nem jutott a gyulai múzeum is, igen sok vele egyidőben alapított intézmény szomorú sorsára, amelyek a kezdeti lendület után működésüket folytatni nem tudták. Már 1788-ban előkerült leletek eljutnak a Magyar Nemzeti Múzeumba, de 1859 óta id. Mogyoróssy János rendszeresen jegyzi fel e megye területén előkerült leleteket. Ezeknek egy része még a Magyar Nemzeti Múzeumba jut, de nagyobb részük épen Mogyoróssy ajándékaaként az 1874-ben megalakult gyulai múzeumba került. E leletekkel Mogyoróssy kivül a megyének igen neves régészei és történészei, de amennyiben általánosabb érdekűek; mások is igen behatóan foglalkoztak. A rendkívül gazdag, s a lehetőségig teljes bibliografiai utalások az Alföld régészeti kataszterének előmunkálatait is megkönnyítik.

Scherer Ferenc, Békés vármegye társadalma 1695—1848. Gyulai Dolgozatok, 3. Gyula, 1941. 47 l.

Szerencsés kézzel választotta ki a szerző a megye történetének azt a részét, amelyből a megye társadalmának mai képe szinte maradék nélkül megérthető. A dolgozat első fejezete „Újratelepülés” címén bemutatja a török-dúlásnak végzetes hatásait, amelyeket a nagyváradi káptalan egyik, a helyzetet épen nem túlzó jelentése akként rajzol, hogy „Békés megye 1699-ig csak a vadállatoknak és az égi madaraknak lakóhelye volt”. Az 1695-ben a megye területére megindult népvándorlás szinte a szabadságharcig eltart. Jelentőségükben kiemelkednek Harruckern János György telepítései. Mind e mozgalmak

eredményeként 1847-ben már kb. 155.000 főnyi az igen eltérő nemzetiségű és vallású lakosság száma.

E többé-kevésbé általánosságban ismert adatok mellett legérdekesebbek a munkának azok a fejezetei, amelyekben a jobbágyok, zsellérek, szabadosok, iparosok és kereskedők, végül a nemesek és honorációrok egymáshoz való viszonyát és jogi állapotát rajzolja meg. Emeli az elmondottak értékét, hogy a szerző sokszor ebben a vonatkozásban eddig fel nem használt adatokkal támasztja alá mondanivalóit, s ez adatokat Békés vármegye közgyűlési, továbbá büntető és polgári törvényszéki jegyzőkönyveiből meríti.

Banner János, A kőkori élet Békés vármegyében. Gyulai Dolgozatok, 4. Gyula, 1941. 71 l., 10 képes tábla.

A régészeti gyűjtemények látogatói, különösen ha a gyűjtemények anyaga nincsen korszerűen rendezve, nem igen látnak és nem is igen láthatnak a kiállított tárgyakban mást, mint érdekes formájú és díszítésű edényt, szépen csiszolt kő- és csonteszközöket, különböző célokat szolgáló fém-eszközöket, stb. Felesleges hangsúlyozni, hogy a múzeumok anyaga nem ezt a célt szolgálja, hanem tudományos érdek mellett, hívatra lenne arra is, hogy e tárgyak segítségével bepillantást engedjen azoknak a koroknak az életébe, amelyekből a régészeti tárgyak valók. Nem könnyű teljesíteni ezt a feladatot és sok esetben erre még a szaktudomány sem képes. Legtöbbször nem áll rendelkezésre a hiteles feltárásból származó telepek és temetők anyaga, sem az ásatáskor eszközölt megfigyelések.

Igen sokáig ez volt a helyzet az Alföldre vonatkozó őstörténeti kutatásoknál is és csak az utolsó két évtized ásatásai juttattak bennünket abba a helyzetbe, hogy az őstörténet mind több és több problémáját terelhetjük a helyes megoldás felé. A Magyar Nemzeti Múzeum munkáján kívül a szegedi városi múzeumnak Móra Ferenc révén híressé vált őskori (elsősorban bronzkori) ásatásai, továbbá nem utolsó sorban a szegedi egyetem Régiségtudományi Intézetének 1925 óta tartó rendszeres ásató munkája tették lehetővé, hogy az Alföld őskori arculatát, az akkor élt ember mindennapi életét szem elé állíthatjuk.

Ebben a vonatkozásban úttörőnek kell tekinteni a szerzőnek itt szóbanforgó munkáját, amelynek második fejezete színesen és mégis a tudomány mai álláspontját képviselve eleveníti meg Békés vármegye őskori viszonyait. Az első fejezet rövid ismertetését adja a kőkori kultúrák történelmi egymásutánjának, megemlítve a megye területén eddig ismert összes lelőhelyeket. A második fejezetben megismerkedünk a kőkori településeket meghatározó földrajzi tényezőkkel, továbbá az emberi élet minden ma felderíthető megnyilvánulásával. A fiatalabb kőkornak az Alföldön képviselt minden kultúráját szemügyre vehetjük és vizsgálhatjuk jellemző vonásaikat. Megismerkedünk a kor kerámiájával és ezzel kapcsolatban a kor emberének művészi hajlamaival. Megismerjük kő és csonteszközöket, ezek készitési és alkalmazási módjait (eszköz, fegyver). Bár alig van rá adatunk, de mégis szólani lehet e korok embereinek ruházódásáról és jóval részletesebben a lakásvizonyairól, temetkezési szokásaikról, s ezzel kap-

csolatban vallási felfogásukról. Rendkívül érdekesek azok a következtetések, amelyek a kereskedelemnek más tájak felé vezető útjait kijelölik, de méginkább azok, amelyekben az egyes kultúrák jellegét a főfoglalkozás szempontjából vizsgálják. Beszélhetünk kimondottan pásztorkodó (Körös kultúra) és főjellemvonásaival földművelő (Tiszai kultúra) kultúrákról. Bezárja ennek a fejezetnek lebilincselő anyagát a kor emberének munkamegosztásáról és ezzel együtt bizonyos társadalmi tagozódottságáról szóló, továbbá e kultúrák hordozóira (thrakok) vonatkozó fejtegetések.

Az elmondottak tudományos igazolása történik a III. és IV. fejezetben, ahol részben a megyének valamennyi őskori lelőhelyét és a rájuk vonatkozó ismertetéseket, részben pedig a kor problémáival foglalkozó legfontosabb tudományos irodalmat találja az érdeklődő; (a Békés vármegyére vonatkozó irodalmat a Gyulai Dolgozatok 2. száma közli). A munkának ezt a részét egészítik ki a csatolt képes táblák. Mindent egybefoglalva azt mondhatjuk, hogy a munka szakszempontról hézagpótló és emellett megjelenésétől tudományunk népszerűsítésében is jelentős eredményeket várhatunk.

PÁRDUCZ MIHÁLY

Hóman Bálint: Magyar sors — magyar hivatás. Mult és jövő. Budapest, 1942. Athenaeum kiadása. 8-ad r. 307 l.

Hóman Bálint, a történetíró, a magyar mult szintézisét alkotta meg. Mint nemzetének történetírója, bemutatta azokat a szellemi és erkölcsi, politikai és gazdasági erőket, amelyek a magyarságot a népvándorlás hullámaiból kiemelték, s nemzeté kristályosítva egy

ezredév küzdelmei között Nyugat és Kelet határán fennmaradását biztosították. A politikus Hóman Bálint a történelem tanúságait leszűrve a multból a jelenre és a jövőre következtetett. Ezer éves multunk szilárd alapjaira akarja a jövőt felépíteni, mert a történetírónak nemes hagyományokat és nagy, szilárd összefüggéseket kutató szemléletével a magyarság jövőjének zálogát multjában leli.

Az időszerű kérdések és a jövő iránt való érdeklődés Hóman Bálintban egyszerre indul el a multunk módszeres történelmi kutatásával. Nem tartozott soha sem az elefántcsont toronyba zárkózó tudósok közé, akik tudományuk korlátai mögé visszahúzódva, nem vesznek tudomást a jelenről, nem keresnek azzal kapcsolatot. Hóman Bálint a mélyen szántó nemzeti történetíró szemléletével mindig az egész magyar életet látta maga előtt. Egy, a *Budapesti Szemlében* 1920-ban megjelent, tehát még az összeomlás és a forradalmak és ellenforradalmak közvetlen hatása alatt írt tanulmányában, már mindenre kiterjedő kultúrpolitikai programot adott. Nemzeti multunk tiszteletén, magyarságunk megbecsülésén, lan-kadatlan munkán, s az ifjúság szeretetén épült fel ez a program, amelyet megjelenésekor talán kevesen vettek észre. Pedig ez a kulcs, ez a kiindulási alap a miniszter Hóman Bálint politikai cselekvéseinek megértéséhez.

A miniszternek tíz esztendő munkája során elég alkalma volt programjáról, tudós és kultúrpolitikai szemléletéről nyilatkozni. Ezekből a megnyilatkozásokból gyűjtött most össze egy kötetre valót. Vallomástétel ez, tíz esztendő miniszterség után, művelődéspolitikájának európai látóköri magyarságáról, nagy nemzetneve-